

Історія

УДК 94(477)2:903.2:069(477.87)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19469313>

**Археологічні колекції Закарпатського краєзнавчого музею імені
Тиводара Легоцького як джерело до вивчення давніх цивілізацій на
території України**

Кузьма Вікторія Владиславівна,

доктор філософії, старший викладач кафедри Античності,

Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-0291-643X>

Світлик Неля Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри Античності,

Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-6377-5813>

Прийнято: 11.03.2026 | Опубліковано: 31.03.2026

Анотація. *Статтю присвячено аналізу археологічної збірки Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького як важливого джерела вивчення давньої історії сучасного Закарпаття, що є невід'ємною складовою України. Встановлено, що в історіографії наявний значний масив праць як безпосередніх учасників археологічних розкопок, так і дослідників розвитку*

археологічної науки в регіоні. Водночас формування музейної колекції та шляхи її поповнення залишаються висвітленими лише фрагментарно.

Метою дослідження є реконструкція процесу комплектування фондів музею в період так званого «золотого часу археології на Закарпатті» - у 1970–1980-х рр., коли в краї активно працювали археологічні експедиції, що досліджували пам'ятки від палеоліту до середньовіччя. З'ясовано, що до музейного зібрання потрапила лише частина виявленого матеріалу, тоді як решта зберігається в інших профільних установах України та за її межами. На основі опрацювання паспортів археологічних пам'яток Закарпаття уточнено походження колекцій, локалізацію об'єктів, авторство відкриттів та етапи їх дослідження. Особливу увагу приділено ідентифікації конкретних археологічних колекцій, що надійшли до фондів Закарпатського краєзнавчого музею та раніше не були належним чином атрибутовані в науковій літературі. Саме введення до наукового обігу цих уточнених і систематизованих відомостей становить наукову новизну дослідження.

Пам'ятки систематизовано за хронологією їх існування, а не за часом відкриття. У дослідженні застосовано методи синтезу, узагальнення та системного аналізу. Констатовано, що найінтенсивніший розвиток археологічної науки в регіоні припадає на 1970 - 1980-ті рр., що сприяло активній публікаційній діяльності та суттєвому поповненню фондів музею. Водночас упродовж останнього десятиліття простежується зниження наукового інтересу до цієї проблематики, зокрема до вивчення музейних археологічних колекцій, що зумовлює потребу активізації подальших досліджень.

Ключові слова: музейні збірки, археологічні колекції, давня історія України, історія Закарпаття.

Archaeological Collections of the Transcarpathian Regional Museum Named after Tivodar Lehoczky as a Source for the Study of Ancient Civilizations on the Territory of Ukraine

Viktoriia Kuzma,

Doctor of Philosophy (PhD), Senior Lecturer at the Department of Antiquity,
the Middle Ages, and the History of Ukraine in the Pre-Modern Period,
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-0291-643X>

Nelia Svitlyk,

Candidate of Historical Sciences (PhD in History), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Antiquity, the Middle Ages,
and the History of Ukraine in the Pre-Modern Period,
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6377-5813>

Abstract. *The article analyzes the archaeological collection of the Transcarpathian Regional Museum named after T. Lehoczky as an important source for the study of the ancient history of present-day Transcarpathia - an integral part of Ukraine. It is established that historiography contains a considerable body of works authored both by direct participants in archaeological excavations and by scholars investigating the development of archaeological research in the region. At the same time, the formation of the museum collection and the processes of its acquisition remain only fragmentarily addressed.*

The purpose of the study is to reconstruct the process of assembling the museum's possessions during the so-called "golden age of archaeology in Transcarpathia" in the 1970s–1980s, when numerous archaeological expeditions

actively operated in the region, investigating sites ranging from the Paleolithic to the Middle Ages. It has been determined that only part of the discovered materials entered the museum collection, while the rest are preserved in other specialized institutions in Ukraine and abroad. Based on an analysis of the registration records (passports) of archaeological sites in Transcarpathia, the provenance of the collections, site locations, authorship of discoveries, and stages of their investigation have been clarified. Particular attention is paid to the identification of specific archaeological collections transferred to the possessions of the Transcarpathian Regional Museum that had not previously been properly attributed in scholarly literature. The introduction into academic circulation of these clarified and systematized data constitutes the scientific novelty of the study.

The sites are systematized according to their chronological existence rather than by the date of their discovery. The research employs methods of synthesis, generalization, and systemic analysis. It is concluded that the most intensive development of archaeological research in the region occurred in the 1970s - 1980s, which stimulated active scholarly publication and significantly enriched the museum's possessions. At the same time, the last decade has witnessed a decline in academic interest in this field, particularly in the study of museum archaeological collections, which result in the need to intensify further research.

Keywords: *museum collections, archaeological collections, ancient history of Ukraine, history of Transcarpathia.*

Постановка проблеми. Тривалий час історію народів пов'язували переважно з писемною традицією, залишаючи поза увагою дописемний період. Однак розвиток археології, етнології та палеоантропології істотно розширив межі історичних досліджень, утвердивши передісторію як невід'ємну складову давньої історії України. Хоч археологічні джерела не фіксують мовної ознаки етнічності, витоки етнічної карти України сягають

саме передісторичних часів, коли формувалися підвалини майбутніх народів і держав [9 с. 8].

Водночас сучасні дослідження давньої історії України не відзначаються масштабністю. Значна частина вітчизняних істориків, аспірантів і студентів зосереджується на вузьких і малоактуальних проблемах, хоча наявна джерельна база відкриває широкі можливості для постановки принципових питань давньоукраїнської історії. Суспільно-політичні трансформації також зумовлюють потребу перегляду ключових засад вітчизняної історіографії, що робить давньоукраїнську проблематику однією з найперспективніших у сучасному науковому дискурсі.

До того ж важливу джерельну основу для вивчення давньої історії становлять археологічні колекції у фондах музеїв України. Однією з найбільших є збірка Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького (далі — ЗКМ), окремі частини якої, зокрема колекції скарбів і кельтських старожитностей, мають європейське значення, що зумовлено специфікою та високою інформативністю археологічного матеріалу (кобаль).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію проблеми умовно можна згрупувати у три взаємопов'язані блоки, які в сукупності відображають як рівень вивчення давньої історії Закарпаття, так і окремі аспекти формування археологічної збірки ЗКМ ім. Т. Легоцького.

Перший блок становлять праці, присвячені археологічним матеріалам регіону: дослідження сучасних авторів: П. Пеняк, О. Малець, Н. Малець [11], Ю. Демиденко, А. Рац, Б. Кейс [5, 6], а також роботи вітчизняних і зарубіжних археологів, які безпосередньо здійснювали розкопки та опрацювання знахідок у 1970 - 1980-х рр. Важливо, що саме багаторічні дослідження Ф. Потушняка та В. Титова заклали підвалини системного вивчення неолітичних і енеолітичних пам'яток Верхнього Потисся [13, 17], тоді як К. Бернякович здійснив упорядкування й систематизацію бронзових скарбів Закарпаття [2].

Широке наукове визнання отримали праці М. Потушняка та Е. Балагурі, присвячені пам'яткам неоліту й бронзової доби [14, 1]. Не втрачає актуальності й монографія В. Бідзілі, підготовлена за матеріалами стоянки Галіш-Ловачки, скарбів і досліджень Ботарського металургійного району [3]. До вагомих належать також праці П. Сиви [16], В. Котигорошка [9], у яких окреслено ареали археологічних культур, їхню хронологію, риси господарства й побуту, типи поселень, а також соціальну організацію та міжнародні торговельні контакти населення краю. Вагомим узагальнюючим дослідженням з найдавнішої історії Закарпаття є монографія С. та П. Пеняків, у якій послідовно висвітлено становлення археологічного вивчення краю - від збирання старожитностей у 70-х рр. XIX ст. до формування археологічної науки на початку XXI ст. [11].

Другий блок охоплює публікації, присвячені безпосередньо археологічним колекціям Закарпатського краєзнавчого музею. Більшість таких досліджень виконано музейними науковцями, які працювали над атрибуцією, класифікацією та систематизацією фондового матеріалу. Особливе місце серед них посідають праці Й. Кобаля [7, 8], у яких розглянуто окремі комплекси археологічних знахідок та подано їх культурно-хронологічну характеристику. До цього кола належать також публікації І. Поповича і М. Потушняка [14, 15], у яких уточнюється склад і особливості окремих матеріалів музейної збірки. Водночас слід зазначити, що в останні роки спеціальні дослідження, присвячені археологічним фондам музею, майже не з'являлися. У зв'язку з цим праці вказані праці й надалі залишаються основними науковими роботами, що висвітлюють археологічні колекції Закарпатського краєзнавчого музею.

Третій блок джерел становлять паспорти археологічних пам'яток Закарпаття, які зберігаються в робочому архіві департаменту культури Закарпатської обласної військової державної адміністрації. Вони фіксують

стоянки та поселення, виявлені експедиціями у 1970 - 1980-х рр., і містять відомості про передачу частини матеріалів до фондів ЗКМ та ужгородської археологічної групи (тоді - ІА АН УРСР) [17 - 66]. У 1990-х рр. ця група передала свою збірку також до музею [10, с. 12], однак комплексне опрацювання зазначених матеріалів досі не здійснювалося.

Слід зазначити, що більша частина археологічних знахідок, зафіксованих у паспортах пам'яток, нині зберігається в колекціях природничого музею інституту НАН України, археологічного музею Ужгородського національного університету, фондах ужгородської археологічної групи (тоді ІА АН УРСР), а також у зібраннях ІА РФ та Ермітажу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри ґрунтовне вивчення археологічних знахідок, детальне висвітлення давньої історії краю та історії становлення археологічної науки в регіоні, питання репрезентації цієї спадщини у музейних колекціях досі не отримало комплексного історіографічного осмислення. Наявні напрацювання мають фрагментарний характер і не забезпечують системного аналізу процесів формування археологічних фондів. Зокрема, недостатньо висвітлено надходження матеріалів у період найбільшої активізації археологічних досліджень у регіоні - у 1970 - 1980-х рр., коли відбулося суттєве поповнення музейних зібрань. Подальша динаміка комплектування фондів також потребує окремого спеціального дослідження.

Таким чином, з метою заповнення означених прогалин у статті здійснено комплексний аналіз джерел, що відображають процес зростання археологічних колекцій у музейних фондах. Це дозволяє конкретизувати особливості формування матеріальної бази для репрезентації давньої історії України з урахуванням напрацьованого історіографічного досвіду.

Формування цілей статті (постановка завдання) Метою статті є з'ясування значення археологічних колекцій ЗКМ ім. Т. Легоцького як джерела до вивчення давніх цивілізацій на території України. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати стан наукового опрацювання проблеми у працях, присвячених давній історії Закарпаття; зіставити музейні матеріали з опублікованими археологічними дослідженнями регіону; визначити інформативні можливості археологічних колекцій як джерельної бази для подальших наукових досліджень; окреслити перспективи використання фондів музею в сучасних дослідженнях та їх значення для залучення молодих науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до аналізу археологічних експедицій і здобутих ними матеріалів, необхідно коротко окреслити процес формування археологічної збірки музею. Від заснування музею археологічна збірка формувалася різними шляхами. Її основу закладено 1945 р. придбанням приватної колекції археолога-аматора Е. Зотлукала; частину матеріалів з Ужгорода та його околиць передав тодішній директор П. Сова. У 1950 р. до фондів надійшла археологічна колекція мукачівського музею Легоцького разом із ядром - збіркою старожитностей Т. Легоцького [6, с. 33].

Із 1948 р. фонди поповнювалися матеріалами власних розкопок [2, с. 180]. Систематичні дослідження, що тривали до 2000 рр., забезпечили значне зростання зібрання, а в 1990-х рр. його суттєво збільшила передача понад 30 тис. одиниць матеріалів Ужгородської археологічної групи Інституту АН УРСР [11, с. 123]. Важливим джерелом комплектування були також закупівлі й дари: колекція бронзових посудин знайдених біля Берегова зі збірки Ф. Потушняка; у 2009 р. багатотисячна неолітична колекція була передана Габрієлою Потушняк. Частина скарбів і поодиноких знахідок надійшла від жителів Закарпаття [6, с. 33].

Особливо інтенсивно археологічна збірка зростала у 1970-1980-х рр. завдяки роботі численних експедицій. У 1973 р. ІА АН УРСР створив в Ужгороді науково-дослідну групу під керівництвом С. Пеняка для проведення масштабних рятівних розкопок у зонах будівництва меліораційних робіт і дорожнього будівництва [5, с. 140]. Саме завдяки цим експедиціям музейна колекція значно поповнилася археологічними матеріалами, що стало важливим етапом її формування. У цей час активно розпочала діяльність постійна експедиція Природничого музею АН УРСР під керівництвом В. Гладиліна. Кілька польових сезонів провели експедиції ІА АН УРСР (керівник В. Бідзіля), ІА АН СРСР (керівник В. Тітов) та Державного Ермітажу (керівник Г. Смірнова) [1, с. 21].

За близько 20 польових сезонів обстежено десятки тисяч гектарів та виявлено понад 400 пам'яток від мезоліту до середньовіччя [8, с.12]. Найдавніші знахідки належать до раннього палеоліту й репрезентують ашельську та мустьєрську доби. Ашельські артефакти датуються приблизно 850-150 тис. років тому, мустьєрські – 150-40 тис. років тому. До цього періоду віднесено стоянки Королево, Рокосово та Малий Раковець [10, с. 124].

Однією з найвизначніших пам'яток раннього палеоліту є стоянка в с. Королево на горі Соргейдь (урочище «Кар'єр»), виявлена у 1973 р. В. Гладиліним. У 1974 р. ним же відкрито ашельсько-мустьєрську пам'ятку в урочищі Сар хедь. Під час розкопок було зібрано понад тисячу виробів із чорного андезиту: нуклеуси, клетонські відщепи, ручні рубила, скребки та інші знаряддя. Також матеріали середнього палеоліту (мустьє) було виявлено у Тячівському р-ні с. Діброва, урочище «Сади» та Рахівському р-ні в с. Біла Церква. Однак, зібрані під час цих досліджень археологічні матеріали були передані до Природничого музею АН УРСР у Києві [43, 44, 60, 61].

Пам'ятки пізнього палеоліту досліджені значно повніше, і саме матеріали цього часу переважно потрапили до фондів ЗКМ. Зокрема, у

музейному зібранні представлена колекція зі стоянки в Ужгороді біля Замкової гори, відкритої П. Совою у 1948 р., а також зі стоянки в Хусті (Червона гірка), виявленої ним у 1951 р. До складу цих знахідок входять відщепи, нуклеуси, різці, проколки та скребки з обсидіану й андезиту [31, 36].

У фондах ЗКМ зберігаються й інші матеріали епохи пізнього палеоліту. До них належать знахідки солютрейської стоянки в Мукачеві на Чернечій горі, відкритої В. Проніним у 1950 р. та пізніше обстеженої В. Гладиліним [8]. Сюди ж відносяться матеріали з іншої мукачівської стоянки - між Павловою та Поповою горами, яку у 1954 р. виявив К. Бернякович, а в 1969 р. повторно дослідив В. Гладилін [23]. Важливу групу становлять також знахідки з поселення поблизу с. Заставне (урочище Мала Гора), відкритого В. Гладиліним у 1972 р. і згодом дослідженого Е. Балагурі, де виявлено ножевидні пластини, скребла, різці, проколки та шліфовані сокири [46]. До цього ж кола належать матеріали зі стоянки в Берегові на Малій горі, відкритої у 1936 р. Й. Скутілом і пізніше дослідженої експедиціями під керівництвом В. Гладиліна [48].

Важливою пам'яткою пізнього палеоліту є стоянка в с. Шаланки (урочище Хельмет), досліджена В. Гладиліним, де зафіксовано знаряддя з кременю, обсидіану, андезиту, кварциту й сланцю [62]. Цінними джерелами також є стоянки Берегівського (Заставне, Мужієво, Квасово, урочище «Горугедь») [55 - 58], Свалявського (с. Ганьковиця, урочища «Будинок лісника», «Громовець», «Дюколаз») та Мукачівського (с. Обава) районів, виявлені під час розвідок закарпатської новобудівної експедиції ІА АН УРСР у 1976 р. під час будівництва автомагістралі Ужгород - Верещий перевал; зібрано численні кам'яні знаряддя [19, 20].

До речі, у 1971 р. експедиція ІА АН УРСР під керівництвом В. Гладиліна розпочала стаціонарні дослідження печери Молочний камінь поблизу с. Угольки на Тячівщині. Було виявлено сліди проживання людини пізнього

палеоліту, значну колекцію крем'яних виробів і фауністичних решток. На думку В. Гладиліна, Закарпаття могло стати другим після Криму осередком печерних стоянок палеолітичного часу. Пам'ятка датується після павдорфського часу [4, с. 23]. Пам'ятку пізнього палеоліту біля залізничної станції в с. Дубриничі Перечинського р-н. відкрила у 1990 р. Л. Сиротова. Зібрані біля 800 кам'яних артефактів, та фрагментів обмазки з відбитками лозини, нині зберігається у ЗКМ [28].

Значні колекції неолітичних пам'яток Закарпаття, що відображають розвиток племен культурно-історичної області Потисся, також зосереджені у фондах ЗКМ. Серед них - матеріали поселення в Мукачівському р-ні (с. Рівне, урочище Кік-Мезе), дослідженого у 1977-1978 рр. експедицією Ужгородської групи ІА УРСР. Виявлено численні керамічні вироби (у т. ч. цілі посудини), антропоморфний посуд, жіночі фігурки, важки, пряслиця, а також кам'яні знаряддя [21]. Також поселення на схилі гори Кам'янка в Мукачеві, яке було відоме ще з 1930-х рр. [22]. Подібну пам'ятку досліджено в с. Заставне (урочище Мала Гора) В. Гладиліним і Е. Балагурі. Було виявлено понад 10 тис. знахідок, серед яких посуд, важки, пряслиця, жіночі фігурки та зображення дикого кабана. Поселення належало носіям культури Кріш, уперше зафіксованої на цій території колишнього СРСР [30].

У фондах ЗКМ зберігаються матеріали неолітичного поселення першої чверті IV тис. до н. е. біля підніжжя Ардівської гори в Берегові. Пам'ятку відкрив у 1892 р. Т. Легоцький, а у 1960-1970-х рр. її досліджували експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР, ІА АН УРСР та Ужгородського університету. До музейної колекції входять кераміка, зернотерки, глиняні жіночі ідоли, прясла та інші предмети [47]. Значні матеріали походять також із поселення в Мукачівському районі (с. Дрисине, урочище Мала Гора), відкритого у 1972 р. експедицією Ужгородського університету [25].

Поселення середнього та пізнього неоліту досліджували і в с. Заставне (урочище КОВО ДОМБ). Його відкрила у 1973 р. експедиція Ужгородської групи Інституту археології під керівництвом С. Пеняка, а наступного року роботи продовжила експедиція ІА АН СРСР під керівництвом В. Тітова. Основну частину знахідок становить орнаментована кераміка разом із кам'яними та крем'яними виробами. Подібні матеріали відомі й з енеолітичних поселень у селах Мужієво та Дідове [45, 53, 54]. До фондів ЗКМ потрапили також матеріали з поселення в с. Дяково (урочище Кіш-Ерде-Мондічтог), відкритого у 1931 р. Й. Мігаліком і згодом дослідженого Я. Бемом, Ф. Потушняком та Е. Балагурі. Серед знахідок - кам'яні знаряддя, шліфовані сокири, крем'яні та обсидіанові вироби, а також антропоморфні фігурки, прикраси, грузила й пряслиця [59].

Пам'ятки ранньої бронзової доби почали системно вивчатися у 1960-х рр. експедиціями ІА АН СРСР та Ужгородського університету під керівництвом В. Тітова і Ф. Потушняка. Розкопки проводилися на поселеннях у Клиновому, Дякові, Лохові, Клячанові, Чопівцях і Берегові [16, с. 89].

Середній період бронзової доби репрезентують пам'ятки культури Отомань, поширені на початку II тис. до н. е. у верхів'ях Тиси (Дяково, Вовчанське, Заболотне, Квасово, Дідове, Мала Гора, Берегово) [12, с. 71]. Після появи носіїв культури курганных поховань відбулося змішання населення, що зумовило формування культури Станово (Суч'ю де Сус), відомої різноманітністю форм і орнаменту кераміки. У 1960-1970-х рр. Е. Балагурі вперше комплексно висвітлив історію населення Верхнього Потисся у пізній бронзовий період [1, с. 28]. Наприкінці бронзової доби Верхнє Потисся разом із Трансільванією та Словаччиною стало важливим центром бронзолivarного виробництва, що пояснюється наявністю значних покладів міді та олова. У фондах ЗКМ музею обліковано понад 150 скарбів бронзових і

золотих виробів, виявлених на території Закарпаття [3, с. 93]. Значну частину археологічної збірки становлять також матеріали епохи пізньої бронзи.

Серед них - знахідки з поселень Мукачівського району. У с. Лохово Ф. Потушняк у 1950 р. дослідив поселення, де виявлено бронзовий наконечник списа, браслет і кераміку, що мають аналогії з пам'ятками пізньої фази фельшешевч-становської культури. У 1953 р. в урочищі «Дубняк» було відкрито ще одне поселення із зернотерками та керамікою [18]. До важливих комплексів належить і скарб із 27 бронзових предметів, досліджений у 1966 р. поблизу с. Медведівці (урочище «Бабинка»), до складу якого входили браслети, підвіски, пряжки, псалії, елементи діадеми, а також господарський інвентар і кераміка; подібні матеріали відомі й із с. Пацканьово [26, 29]. До цієї ж культурної групи належать знахідки з поселень у с. Кушниця (урочище «Ковачове поле»), досліджених у 1981 р. Закарпатською новобудівною експедицією [38], та з урочища «Вірагвар» поблизу с. Дяково [63].

Значні керамічні комплекси походять також із поселень пізньої бронзи у Виноградівському районі - біля с. Олешник (урочище «Штефанове поле») та с. Бобове (урочище «Колеродомб») [64, 65]. Матеріали поселення в с. Чепа (урочище «Хутор») представлені банкоподібними горщиками, чорнолощеними корчагами, мисками й вазами з характерним орнаментом XIV-XII ст. до н. е. [66]. Пам'ятки цього часу пов'язують із культурою Станово (Суч'ю де Сус), носії якої, за сучасними дослідженнями, брали участь у формуванні культури Гава (XI ст. до н. е.). До найбільших пам'яток останньої на Закарпатті належать городища Шелестово, Арданово та Стремтура [12, с. 75].

У фондах ЗКМ представлені також археологічні матеріали раннього залізного віку, що належать до двох основних культурних горизонтів: гава - голіградської культури (XI-VIII ст. до н. е.) та куштановицької культури (VII-III ст. до н. е.). До першої належать знахідки з приватної колекції Ф.

Потушняка, зібрані у 1952 р. поблизу с. Сільце [37], а також матеріали з поселення у с. Вузлове, відкритого у 1975 р., де виявлено кераміку зі спіральним орнаментом, інкрустованим білою пастою [49]. До куштановицької культурної групи належать матеріали з поселень, відкритих на початку 1980-х рр. у с. Малі Геївці та с. Дідове, представлені значними колекціями кераміки: банкоподібними горщиками з пластичним орнаментом, мисками з вигнутими вінцями, черпаками та чорнолощеними корчагами [33, 51]. Важливими джерелами для вивчення поховальних обрядів і духовного життя населення ранньозалізного віку є курганні могильники, зокрема курган у с. Кольчино, виявлений у 1945 р. М. Пастором [17], та могильник біля с. Дунковиця (урочище Гомулки), досліджений у 1952 р. К. Берняковичем і Ф. Потушняком, де знайдено урни з кремованими рештками [39]. До пам'яток цього часу належить також поселення VIII–VII ст. до н. е. культури фракійського гальштату, виявлене у 1975 р. в с. Горяни (урочище «Загумени»), де знайдено кухонну та столову кераміку і бронзовий браслет [14]. Матеріали з городища біля с. Руське Поле (урочище Капуна), відкритого П. Совою, представлені римськими монетами I–II ст. н. е. та керамікою [41].

Окрему групу становлять пам'ятки латенського часу. Насамперед це кельтський металургійний центр - опідум Галіш-Ловачка, відкритий Т. Легоцьким наприкінці XIX ст., де зібрано понад тисячу знахідок: знаряддя праці, зброю, прикраси, ливарні форми та кераміку [11]. До цього ж часу належать поселення Притисянської зони (Дерцен, Дийда, Велика Бакта, Олешник), пов'язані з розвитком металургії та металообробки [11, с. 126]. Подальший розвиток цих процесів простежується у пам'ятках кельто-дакійського горизонту I ст. до н. е. - I ст. н. е., зокрема на городищах Мала Копаня, Солотвино та Четаття. Багатошарове городище Четаття, відкрите П. Совою і досліджене С. Пеняком, пов'язують із солевидобуванням [42].

Колекції музею поповнили також знахідки з поселення в с. Цеглівка (1988 р.), що засвідчують присутність дакійського населення [35], і матеріали з Малої Копані, які дозволили виділити дакійську культуру Верхнього Потисся (60 рр. до н. е. - 106 р. н. е.) [8, с.160]. До пам'яток римського часу належить солекопальня в Солотвині (урочище Горці), відома з кінця XIX ст., де знайдено римські монети та металеві вироби, що свідчать про тривале використання родовищ. Поселення III-IV ст. н. е. культури карпатських курганів досліджене 1983 р. у с. Ратівці: виявлено житла, господарські споруди, гончарний і ліпний посуд та знаряддя праці [34, 35]. Хронологічний розрив наступних століть заповнюють поселення VI-VII ст. у Галичі, Холмку, Берегові, Перехресті та Чепі, де простежуються уже ранньослов'янські пам'ятки, що знаменують новий етап історичного розвитку регіону.

Висновки. Опрацювання паспортів археологічних пам'яток Закарпаття, укладених за результатами археологічних експедицій 1970-1980-х рр., дало змогу простежити один із важливих шляхів формування археологічної колекції Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького. Аналіз цих документів дозволив встановити походження частини знахідок, обставини їх виявлення, а також коло дослідників, причетних до польових досліджень і подальшого вивчення матеріалів. У результаті роботи уточнено окремі джерела комплектування музейних фондів та ідентифіковано частину матеріалів, що надійшли до зібрання музею за підсумками археологічних досліджень зазначеного періоду. Це дає можливість конкретизувати історію формування археологічної колекції та водночас розширює джерельну базу для дослідження давньої історії Закарпаття. Археологічна збірка музею є однією з найбільших у його фондах і має значний науковий та експозиційний потенціал. Її значущість підтверджується, зокрема, участю окремих експонатів доби бронзи у міжнародній виставці-бієнале у Венеції (1991 р.) та їх фіксацією у міжнародному каталозі.

Матеріали колекції відкривають широкі можливості для подальших досліджень давньої історії Закарпаття та України загалом. Водночас актуальним залишається питання їх системного наукового впорядкування. Подальша робота має бути спрямована на повну інвентаризацію археологічної збірки музею, створення електронного каталогу пам'яток і знахідок, міжінституційну зв'язку музейних фондів із матеріалами архівів археологічних експедицій.

Список використаних джерел *опубліковані*

1. Балагурі Е. Проблеми первісної історії Верхнього Потисся у світлі найновіших археологічних досліджень. *Карпатика: Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття*. Ужгород. 1992. Вип. 1. С. 21 - 32.
2. Бернякович К. Археологические исследования в Закарпатской области в 1948 г. Археологічні пам'ятки УРСР. Т.4. К. 1952. С. 179 - 181.
3. Бідзіля В. Поселення Галіш-Ловачка. *Археологія*. 1964. № 17. С. 92 - 143.
4. Гладилін В. Дослідження палеоліту на Україні та їх перспективи. *Археологія*. 1982. Вип. 40. С. 15 - 34.
5. Демиденко Ю., Рац А. Палеоліт Закарпаття: різноманітне використання джерел кам'яної сировини. *Науковий вісник Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького*. 2025. Вип. 22. С. 139 - 142.
6. Демиденко Ю., А. Рац, Б. Кейс Історія дослідження палеоліту Закарпаття (від Т.Легоцького до В.Н.Гладилина). *Курс Лекцій*. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. Берегове, 2024. 24 с.
7. Кобаль Й. Відділ археології. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. 2010. Вип. 9 - 10. С. 32 - 35.

8. Кобаль Й. Скарб браслетів доби бронзи із села Бене. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. 2002. Вип. 5. С. 172 - 184.
9. Котигорошко В. Верхнє Потисся у давнину: від 1000000 років тому до Х ст. н. е. Ужгород: Карпати, 2008. 430 с.
10. Наливайко С. Етнічна історія давньої України. Київ: Евшан-Зілля, 2007. 624 с.
11. Пеняк С., Пеняк П. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Закарпат. обл. держ. адміністрація, Закарпат. обл. рада, Редакція з підготовки і випуску Зводу пам'яток історії та культури Закарпатської області. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
12. Пеняк П., Малець О., Малець Н. Історико-культурне значення археологічних пам'яток Закарпаття. *Науковий вісник Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького*. 2025. Вип. 22. С. 123 - 128.
13. Потушняк Ф. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. Ужгород, 1958. С. 71 - 78.
14. Потушняк М. Питання хронології та культурної належності пам'яток неоліту Закарпаття. Дослідження стародавньої історії Закарпаття. Ужгород, 1972. 84 с.
15. Попович І. Про етнічну належність куштановицьких пам'яток. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. 2002. Вип. 5. С. 185 - 193.
16. Сова П. Палеолітичне місцезнаходження в місті Ужгороді. *Археологія*. Київ: Наукова думка, 1964.
17. Тітов В. До вивчення міграцій бронзового віку. *Археологія Старого і Нового світу*. М., 1982. С. 89 - 145.

Архівні/ неопубліковані джерела

Робочий архів департаменту культури Закарпатської обласної військової держадміністрації. Далі : (Департамент культури Закарпатської ОВДА)

18. Паспорт: курганний могильник «Гомулки» (VI–IV ст. до н. е.). Мукачівський р-н, с. Кольчово, Нижньокоропецька сільська рада, на схилі Малої Гори. Індекс 1.3.-2.7.7. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

19. Паспорт: поселення «к. Станово» (XIV–XII ст. до н. е.), культура Гава (XI–IX ст. до н. е.). Мукачівський р-н, с. Лохово, Лохівська сільська рада, урочище Виноградник. Індекс 1-2-2-7-7. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

20. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту (30–15 тис. рр. до н. е.). Свалявський р-н, с. Ганьковиця, урочища Будинок лісника, Громовець, Дюколаз. Індекс 1.2.-2.7.10. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

21. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту (30–15 тис. рр. до н. е.). Мукачівський р-н, с. Обава, Обавська сільська рада. Індекс 1.2.-2.7.7.5. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

22. Паспорт: поселення (VI–V тис. до н. е.; XIV–XIII ст. до н. е.; II–I ст. до н. е.; IX–X ст. н. е.). Мукачівський р-н, с. Рівне, Рівненська сільська рада, урочище Кік-Мезе. Індекс 1.2.-2.7.7.6. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

23. Паспорт: неолітичне поселення (неоліт, IV–III тис. до н. е.). м. Мукачево, ліворуч дороги Мукачево—Іршава, на схилі гори Кам'янка. Індекс 1.2.2-2.715. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

24. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту (?). м. Мукачево, між Павловою та Поповою горами. Індекс 1.2.2-2.715. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

25. Паспорт: пізньопалеолітична стоянка (пізній палеоліт, солотррейська епоха, 30–15 тис. рр. до н. е.). м. Мукачево, Чернеча гора. Індекс 1.2.-2.7.15. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

26. Паспорт: поселення епохи пізнього неоліту (друга чв. V тис. до н. е.), енеоліту (сер. IV тис. до н. е.), гальштату (XI ст. до н. е.), латену (II–I ст. до н. е.). Мукачівський р-н, с. Дрисино, Дрисинська сільська рада, урочище Мала Гора. Індекс 1.2.-2.7.7. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

27. Паспорт: поселення і скарб бронзових виробів (к. Станово, XI–X ст. до н. е., пізня бронзова доба). Мукачівський р-н, с. Медведівці, Калининицька сільська рада, урочище Бабинка. Індекс 1.2.6-2.7.7.11. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

28. Паспорт: поселення пізнього залізного віку Іг (епоха латену, III–I ст. до н. е.). м. Мукачево, гори Галіш і Ловачка. Індекс 1.2.-2.7.15. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

29. Паспорт: двошарове поселення (пізній палеоліт; гальштат). Перечинський р-н, с. Дубриничі, Дубриницька сільська рада. Індекс 1.2.-2.7.8. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

30. Паспорт: багатошарове поселення епохи пізньої бронзи, раннього заліза та римського часу (XIII–XII ст. до н. е.; VI–IV ст. до н. е.; I–III ст. н. е.). Ужгородський р-н, с. Пацканьово, урочище Могилки. Індекс 1.2-2.7.12. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

31. Паспорт: поселення VIII–VII ст. до н. е. м. Ужгород, мікрорайон Горяни, урочище Загумени. Індекс 1.2-2.7.12. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

32. Паспорт: палеолітична стоянка (40–13 тис. рр. до н. е.). м. Ужгород, північно-східна частина Замкової гори, вул. Кремлівська. Індекс 1.2-2.7.14. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

33. Паспорт: поселення (I–II ст. н. е.; VIII–IX ст. н. е.). м. Ужгород, вул. Перемоги. Індекс 1.2.-2.7.14. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
34. Паспорт: поселення куштановицької культури (VI–IV ст. до н. е.) Ужгородський р-н, с. Малі Геївці, Великогеївська сільська рада. Індекс 1.2.-2.7.12. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
35. Паспорт: поселення (III–IV ст. н. е.) Ужгородський р-н, с. Ратівці, Ратівська сільська рада. Індекс 1.2.-2.7.12. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
36. Паспорт: давньоримське поселення (I ст. до н. е. – I ст. н. е.) Ужгородський р-н, с. Цеглівка, Струмківська сільська рада, урочище Фельдгази. Індекс 1.2-2.7.12. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
37. Паспорт: палеолітична стоянка «Червона гірка» (40–13 тис. рр. до н. е.) м. Хуст, правий берег р. Боронявка, урочище Червона гірка. Індекс 1.2-2.7.13. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
38. Паспорт: поселення (XII– VIII ст. до н. е., культура Гава) Іршавський р-н, с. Сільце, урочище Під Горою. Індекс 1.2-2.7.5. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
39. Паспорт: поселення доби пізньої бронзи (культура Станово, XIII– XII ст. до н. е.) Іршавський р-н, с. Кушниця, Кушницька сільська рада, урочище Ковачове поле. Індекс 1.2-2.7.5. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
40. Паспорт: курганий могильник «Гомулки» (VI–III ст. до н. е.) Іршавський р-н, с. Дунковиця, Арданівська сільська рада. Індекс 1.3-2.7.5. Департамент культури Закарпатської ОВДА.
41. Паспорт: солекопальня епохи Римської імперії «Горці» (I–II ст. н. е.) Тячівський р-н, смт Солотвино, Солотвинська селищна рада. Індекс 1.4-2.7.1-1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

42. Паспорт: городище «Капуна» (VI–IV ст. до н. е. Тячівський р-н, с. Руське Поле, Руськополівська сільська рада, вершина гори Капуна. Індекс 1.1-2.7.11. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

43. Паспорт: багатошарове городище «Четаття» (XVII–XV ст. до н. е.; I ст. до н. е.; I ст. н. е.; VIII–IX ст.) смт Солотвино, Солотвинська селищна рада, урочище Четаття. Індекс 1.2-2.7.11. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

44. Паспорт: палеолітична стоянка (середній палеоліт, муст'є, 100 - 40 тис. рр. до н. е.) Тячівський р-н, с. Діброва, на схід від урочища Сади. Індекс 1.2-2.7.11.

45. Паспорт: палеолітична стоянка (середній палеоліт, муст'є, 100–40 тис. рр. до н. е.) Рахівський р-н, с. Біла Церква. Індекс 1.2-2.7.9. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

46. Паспорт: багатошарове поселення (середній неоліт — кін. V тис. до н. е.; пізній неоліт — поч. — кін. IV тис. до н. е.; енеоліт — сер. III тис. до н. е.; рубіж перших ст. — II–IV ст. н. е.) Берегівський р-н, с. Заставне, Заставненська сільська рада, урочище Ково-Домб. Індекс 1.2-2.7.30. Департамент культури Закарпатської ОВДА. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

47. Паспорт: поселення (пізній палеоліт, 30–15 тис. рр. до н. е.; ранній неоліт, VI–V тис. до н. е.) Берегівський р-н: с. Заставне, Заставненська сільська рада, урочище Мала Гора; с. Косонь, Косонська сільська рада, урочище Мала Гора. Індекс 1.2-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

48. Паспорт: поселення (п. чв. IV тис. до н. е.) м. Берегове, підніжжя Ардівської гори. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

49. Паспорт: палеолітична стоянка (пізній палеоліт, 40–13 тис. рр. до н.е.) Берегівський р-н, м. Берегове, над каменоломнею на Малій горі. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

50. Паспорт: поселення доби пізньої бронзи (к. Станово–Гава, XIII–X ст. до н. е.) Берегівський р-н, с. Вузлове, Вузловецька с. рада. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

51. Паспорт: поселення провінційно-римського часу (III ст. н. е.) Берегівський р-н, с. Вузлове, Вузловецька с. рада, Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

52. Паспорт: поселення куштановицької культури (VI–IV ст. до н. е.) Берегівський р-н, с. Дідове, Дідівська с/ рада, Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

53. Паспорт: поселення римського часу «Ніреш» (III–IV ст. н. е.) Берегівський р-н, с. Лужанка, Мочолянська с. рада, урочище Ніреш. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

54. Паспорт: поселення епохи неоліту «Горб» (V–IV тис. до н. е.) Берегівський р-н, с. Мужієво, Мужіївська с. рада, урочище Горб. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

55. Паспорт: енеолітичне поселення «Кіштовтелек» (III тис. до н. е.) Берегівський р-н, с. Дідове, Дідівська с. рада, урочище Кіштовтелек. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

56. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту. Берегівський р-н, с. Заставне, Заставненська с. рада. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

57. Паспорт: стоянка раннього - пізнього палеоліту. Берегівський р-н, с. Квасово, Оросівська с. рада, кар'єр кахляного цеху. Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

58. Паспорт: поселення «Госсу Гедь» (IV тис. до н. е.) Берегівський р-н, с. Квасово, Оросівська с. рада, урочище Госсу Гедь. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

59. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту. Берегівський р-н, с. Мужієво, Мужіївська с. рада, Індекс 1.2.-2.7.1. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

60. Паспорт: багат шарове поселення (неоліт — кінець V тис. до н. е.; пізня бронза — XIV–XII ст. до н. е.; II–I ст. до н. е., латен) Виноградівський р-н, с. Дяково, Дяківська с. рада, урочище Кіш, РД, Мондіч-Тог. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

61. Паспорт пам'ятки археології: палеолітична стоянка (ранній палеоліт, ашель, теремкустьє, 500–150 тис. рр. до н. е.) Виноградівський р-н, смт. Королево, урочище Кар'єр. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

62. Паспорт: ашельсько-мустьєрська стоянка (500–50 тис. рр. до н. е.) Виноградівський р-н, смт Королево, урочище Сар-Хедь. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

63. Паспорт: стоянка пізнього палеоліту, Виноградівський р-н, с. Шаланки, Шаланківська с. рада. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

64. Паспорт: поселення (V–IV тис. до н. е.; середня і пізня бронза — XVI–XV ст. до н. е.; ранній залізний вік — XI–IX ст. до н. е.) Виноградівський р-н, с. Дяково, Дяківська с. рада, урочище Віра-Гвар. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

65. Паспорт: багат шарове поселення (пізня бронза — культура Гава, XI–IX ст. до н. е.; латен — II–I ст. до н. е.; римський час — II–IV ст. н. е.; давньоруський час) Виноградівський р-н, с. Олешник, Олешниківська с. рада, урочище Штефнове поле. Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

66. Паспорт: поселення пізньої бронзи (XI–IX ст. до н. е.)
Виноградівський р-н, с. Бубнове, Петрівська с. рада, урочище Колеродомб.
Індекс 1.2-2.7-3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.

67. Паспорт: поселення епохи латену «Весетфолу» (II–I ст. до н. е.)
Виноградівський р-н, с. Чепа, Чепівська с. рада, урочище Весетфолу. Індекс
1.2-2.7.3. Департамент культури Закарпатської ОВДА.